

Пазіцыя губернскіх улад адносна змянення адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці Віцебскай губерні ў 1919–1924 гадах

УДК 94 (476)“1919/1924”

Аляксандр БАРАНОЎСКИ,
аспірант

Навуковы кіраўнік –
ТРАЦЦЯК Сяргей
Аляксандравіч, кандыдат
гістарычных навук

Аляксандр БАРАНОЎСКИ. Пазіцыя губернскіх улад адносна змянення адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці Віцебскай губерні (1919–1924). У артыкуле разглядаецца пазіцыя губернскіх улад адносна змянення адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці Віцебскай губерні ў 1919–1924 гадах. Аснову артыкула склалі вывучаныя аўтарам матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, а таксама іншыя дакументы. Варта зазначыць, што гэтая тэма раней не была прадметам самастойнага даследавання.

Ключавыя словы: РСФСР, Віцебская губерня, утварэнне ССРБ, першае ўзбуйненне ССРБ.

Aliaksandr BARANOUSKI. Position of the provincial authorities on the administrative-territorial changes of Vitebsk Province (1919-1924). The article examines the position of the provincial authorities regarding the changes in the administrative-territorial status of Vitebsk Province in 1919-1924. The article is based on the materials of the National Archives, the State Archives of Vitebsk Region and also other documents. It is worth noting that previously this theme has not been the subject of a separate study.

Keywords: RSFSR, Vitebsk Province, the founding of the SSRB, first enlargement of the SSRB.

У канцы снежня 1918 года на VI Паўночна-Заходняй абласной канферэнцыі Расійскай камуністычнай партыі (большавікоў) было прынята рашэнне аб утварэнні Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусі. Яно замацоўвалася ў Маніфесце Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусі ад 1 студзеня 1919 года. Асноўным тэрытарыяльным ядром ССРБ сталі Віцебская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская і Смаленская губерні. Утварэнне Беларускай рэспублікі было ўспрынята станоўча не паўсюдна. Так, кіраўніцтва Віцебскага губкама РКП(б) і губвыканкама выступіла катэгарычна супраць уваходжання губерні ў склад ССРБ. Віцебскія

большавікі прытрымліваліся такой пазіцыі на працягу 1919–1923 гадоў.

Асобныя аспекты гэтай тэмы часткова закраналіся ў публікацыях В.У. Акуневіча [1], А.М. Гесь [2] і С.М. Хоміча [3], прысвечаных галоўным чынам вяртанню ўсходнебеларускіх тэрыторый у склад Беларускай рэспублікі. Аднак звесткі пра адносіны кіраўніцтва Віцебскай губерні да ўваходжання ў склад ССРБ падаюцца ўскосна, абагульняючага ж даследавання няма наогул. На падставе архіўных дакументаў у артыкуле прасочваецца, якой была пазіцыя губернскіх улад адносна змянення адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці Віцебскай губерні ў 1919–1924 гадах.

Нягледзячы на тое, што дэлегацыя Віцебскай губерні прыняла ўдзел у VI Паўночна-Заходняй абласной канферэнцыі РКП(б), дзе было прынята рашэнне аб стварэнні Беларускай рэспублікі, партыйны камітэт Віцебскай арганізацыі РКП(б) 2 студзеня 1919 года прынцыпова выказаўся супраць стварэння ССРБ [4, арк. 1]. Згодна з партыйнай дысцыплінай кіраўніцтва Віцебскай губерні вырашыла часова падпа-

ПРА АЎТАРА

БАРАНОЎСКИ Аляксандр Віктаравіч.

Нарадзіўся ў 1992 годзе ў г. Сянно Віцебскай вобласці.

Скончыў гістарычны факультэт Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава (2016), магістратуру пры ім (2017).

З 2017 года – аспірант Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтар больш як 40 публікацый.

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя Беларусі, беларуска-расійскія адносіны, краязнаўства Сенненшчыны.

радкавацца ўраду Беларускай рэспублікі.

Далейшыя ўзаемаадносіны паміж Віцебскім губвыканкамам і Часовым урадам Беларусі абмяркоўваліся 9 студзеня на пасяджэнні партыйнага камітэта Віцебскай арганізацыі РКП(б). Старшыня губвыканкама П. Сергіеўскі, нягледзячы на адмоўнае стаўленне камітэта РКП(б) да ўваходжання ў склад Беларускай рэспублікі, лічыў неабходным падпарадкоўвацца ўраду Беларусі, паколькі рэспубліка была створана абласной канферэнцыяй РКП(б). Загадчык губернскага зямельнага аддзела В. Грабенік таксама выступаў за ўзаемадзеянне з ССРБ і прапаноўваў звярнуцца да Цэнтра, калі беларускі бок не задаволіць усе фінансавыя каштарысы Віцебскай губерні. Старшыня Віцебскага камітэта РКП(б) С. Крылоў заявіў, што трэба часова падпарадкавацца Беларускай рэспубліцы, паколькі для высвятлення магчымасці губернскаму з'езду Саветаў і партыйнай канферэнцыі ўзняць пытанне супраць стварэння ССРБ у Маскву дэлегавана С. Шэйдліна (жонка С. Крылова). У выніку партыйны камітэт Віцебскай арганізацыі РКП(б) прыняў пастанову, у якой адзначалася: «Па-першае, выказваючыся прынцыпова супраць стварэння Беларускай рэспублікі, Віцебскі камітэт знаходзіць неабходным практычна падпарадкавацца Беларускаму Наркаму; па-другое, усе фінансавыя каштарысы адаслаць Наркаму Беларусі» (тут і далей усе дакументы пададзены ў перакладзе аўтара. – *Заўвага рэдакцыі*) [4, арк. 4 адв. – 5].

Праз два дні пасля пасяджэння партыйнага камітэта РКП(б) Віцебскі губвыканкам выдаў загад, згодна з якім установам і аддзелам губвыканкама прадпісвалася ўсе пытанні, што падлягалі разгляду Цэнтральнай уладай, вырашаць выключна з адпаведнымі аддзеламі ЦВК і СНК ССРБ [5, арк. 6].

16 студзеня 1919 года на агульным сходзе Віцебскай арганізацыі РКП(б) быў заслуханы даклад аб утварэнні Беларускай рэспублікі. Старшыня губернскага Савета народнай гаспадаркі М. Еўсціг-

нееў палічыў магчымым вылучыць Беларусь у палітычных, але не ў эканамічных адносінах, бо тады давядзецца ламаць гаспадарку: «Беларусь не можа быць самастойнай рэспублікай. Калі будуць аддзяляцца губерні: Віцебская, Мінская, Магілёўская, то самастойна асобна ад Цэнтра не змогуць існаваць і працаваць. Цяпер жа, калі Віцебская губерня далучана да Беларусі, то яна ў прамысловых адносінах павінна замерці» [6, арк. 2].

Камуніст М. Марголін зазначыў, што пытанне аб абвяшчэнні ССРБ даўно вырашана з марксісцкага пункту гледжання, паколькі для аб'яднання беларускіх сялян патрэбна Беларуская рэспубліка. Паводле яго меркавання, гэта добра разумеюць у Маскве, а таму нельга аспрэчваць і парушаць дэкрэты Цэнтра. Былы старшыня Рэжыцкага гарвыканкама М. Пяскоўскі адзначыў: «Калі мы гаворым аб выдзяленні Беларускай рэспублікі ў палітычным значэнні, то мы з гэтым згодныя, але калі гаворым і ў эканамічным дачыненні, то гэта для нас з'яўляецца небяспекай. Беларусь у эканамічным дачыненні не мае нічога агульнага. Я сам беларус Рэжыцкага савета і не буду ўтойваць, што Беларусь краіна не прамысловая, яна самая адсталая, яна цалкам далучылася да цэнтральнай Расіі, і калі мы аддзелімся, то станем на небяспечны шлях. У палітычных адносінах Беларуская рэспубліка адыгрывае велізарнае значэнне, але ў культурным, прамысловым, ваенным і эканамічным дачыненні не мае ніякага значэння» [6, арк. 2 адв.].

У выніку агульнага сходу Віцебскай арганізацыі РКП(б) самым рашучым чынам выказаўся супраць далучэння да ССРБ, паколькі губерня эканамічна, культурна і палітычна непаруўна звязана з астатняй Расіяй. У прынятай пастанове адзначалася: «Лічыць неабходным уключэнне Віцебскай губерні назад у склад Расіі, але пры гэтым да вырашэння паўнамоцнымі партыйнымі з'ездамі і канферэнцыямі гэтага пытання, савецкім установам часова падтрымліваць сувязь з беларускім урадам» [6, арк. 3].

20 студзеня з Масквы вярнулася С. Шэйдліна. Яна азнаёміла партыйны

камітэт Віцебскай арганізацыі РКП(б) з рашэннем Цэнтра аб вылучэнні Віцебскай губерні са складу ССРБ і далучэнні да РСФСР [4, арк. 8]. Увечары яно было замацавана ў адпаведнай рэзалюцыі III Віцебскай губернскай партыйнай канферэнцыі: «Стварэнне Беларускай рэспублікі не апраўдваецца ніякімі меркаваннямі. Край ужо даўно русіфікаваны, мовы і нацыянальнай культуры няма. Беларускіх тэндэнцый у шырокіх пралетарскіх і сялянскіх масах не мелася і не маеца. Акрамя таго, ніякімі тактычнымі меркаваннямі гэты крок не можа быць апраўданы» [7, арк. 66].

На пасяджэнні Віцебскага камітэта РКП(б) 22 студзеня 1919 года яго старшыня С. Крылоў прайнфармаваў прысутных, што, згодна з пастановай губернскай партыйнай канферэнцыі, Віцебская губерня выдзелена са складу Беларускай рэспублікі, і гэта стала магчымым дзякуючы дапамозе кіраўніцтва Цэнтра [4, арк. 9]. Пасля гэтага партыйны камітэт РКП(б) накіраваў у ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)Б тэлеграму «Аб выдзяленні са складу ССРБ» наступнага зместу: «Губернская канферэнцыя камуністаў пастанавіла выдзеліцца са складу Беларусі ў партыйных і савецкіх адносінах і далучыцца да Савецкай Расіі. Просім ЦК зацвердзіць пастанову № 64» [8, с. 80]. А 26 студзеня 1919 года пастанавіў вылучыць губерню са складу ССРБ і далучыць да РСФСР і IV з'езд Саветаў Віцебскай губерні. Пастанова была прынята ў сувязі з тым, што паміж Віцебскай губерняй і Беларускай рэспублікай адсутнічаюць эканамічныя сувязі, а само насельніцтва губерні даўно русіфікавана [9].

27 студзеня 1919 года ЦК КП(б)Б азнаёмілася з рашэннем вылучыць Віцебскую губерню са складу Беларускай рэспублікі. Пасля чаго на адрас Віцебскіх губкама РКП(б) і губвыканкама была адпраўлена тэлеграма такога зместу: «ЦК КП(б)Б, заслухаўшы рэзалюцыю партыйнай канферэнцыі Віцебскай губерні аб неўваходжанні ў склад Беларусі, пастанавіла адмовіцца як у савецкіх, так і ў партыйных адносінах ад Віцебскай губерні, даўшы апош-

няй поўную свабоду звязвацца непасрэдна з Цэнтрам або ўваходзіць у іншае абласное аб'яднанне» [10, арк. 29]. Усебеларускі з'езд Саветаў, які праходзіў з 2 па 3 лютага 1919 года, таксама замацаваў вылучэнне Віцебскай губерні са складу Беларускай рэспублікі.

8 лютага Віцебскі губвыканкам выдаў загад: «У сувязі з тым, што Віцебская губерня застаецца ў складзе РСФСР, загад Віцебскага губвыканкама ад 11 студзеня (аб падпарадкаванні ўсіх устаноў і аддзелаў губвыканкама – ЦВК і СНК ССРБ) лічыць ануляваным» [5, арк. 8 адв.].

Як бачна, Віцебскі губкам РКП(б) і губвыканкам былі катэгарычна супраць утварэння ССРБ і ўваходжання ў яе склад Віцебскай губерні. І ў гэтым няма нічога дзіўнага, бо сярод кіраўнікоў губерні пераважалі выхадцы з цэнтральных рэгіёнаў Расіі. Старшыня губкама РКП(б) Сямён Крылоў нарадзіўся ў горадзе Белы Смаленскай губерні, старшыня губвыканкама Пётр Сергіеўскі – у сяле Кудрына Калужскай губерні, старшыня Віцебскага Савета народнай гаспадаркі Міхаіл Еўсцігнеў – у Новатаржоцкім павеце Цвярской губерні. Цэнтр меў велізарнае эканамічнае значэнне для губерні, таму кіраўніцтва Віцебскіх губкама РКП(б) і губвыканкама выступіла супраць абвясчэння ССРБ і ўваходжання ў яе склад, паколькі ў выпадку канчатковага далучэння да Беларускай рэспублікі «давядзецца ламаць сваю гаспадарку».

Пасля вяртання Віцебскай губерні ў склад РСФСР мясцовае кіраўніцтва не лічыла, што беларускае пытанне заслугоўвае ўвагі, і адміністрацыйная прыналежнасць губерні пад сумненнем не ставілася. 5 сакавіка 1919 года ўдзельнікі IV Віцебскай губернскай канферэнцыі РКП(б), абмеркаваўшы даклад «Аб самавызначэнні нацыі», асудзілі палітыку ЦК РКП(б) па пытанні стварэння незалежных рэспублік, у тым ліку і ССРБ. Дэлегаты партканферэнцыі лічылі неабходным самым рашучым чынам пакончыць з пранікненнем ідэі нацыянальнага самавызначэння ў Савецкай Расіі як «лозунгу, аджыўшага свой час» [11, арк. 30].

М. Еўсцігнеў

▲ С. Шэйдліна і С. Крылоў (у цэнтры) з віцебскімі бальшавікамі

На V губернскай канферэнцыі РКП(б), якая праходзіла з 15 па 18 красавіка 1919 года, падкрэслівалася правільнасць рашэння аб вяртанні Віцебскай губерні ў склад РСФСР: «Як вядома на I з'ездзе камуністаў Беларускай рэспублікі было вырашана замест Заходняй вобласці арганізаваць Беларускаю рэспубліку, у склад якой павінна была ўвайсці і Віцебская губерня. Мы ж, абмеркаваўшы гэта пытанне на месцы, прыйшлі да такой высновы, што Віцебская губерня нічога агульнага не мае з Беларуссю, няма ніякіх сувязей нацыянальных, насельніцтва зусім абрусела, а таму было вырашана вылучыць Віцебскую губерню са складу Беларускай рэспублікі» [11, арк. 40].

У сакавіку 1921 года падчас работы IX Віцебскай губернскай партыйнай канферэнцыі быў заслуханы даклад аб чарговых задачах у нацыянальным пытанні. У прынятай рэзалюцыі адзначалася, што стварэнне Украінскай, Татарскай, Азербайджанскай, Кіргізкай і Туркменскай савецкіх рэспублік з'яўляецца доказам фактычнага вырашэння нацыянальнага пытання. Пра Беларускаю рэспубліку, як і пра беларускае пытанне, у рэзалюцыі не было ні слова [12, арк. 29 – 29 адв.].

А што адбывалася ў рэальным жыцці Віцебшчыны? Факты сведчаць, што любыя спробы наладзіць культурна-асветную работу сярод беларусаў у Віцебскай губерні сустракалі неразуменне і супрацьдзеянне. Напрыклад, з Лепельскага павятовага саюза рабочай асветы 5 красавіка 1921 года ў Наркамат асветы ССРБ прыйшоў ліст, у якім прасілі растлумачыць, ці з'яўляецца злачынствам гістарычнае і этнаграфічнае даследаванне краю, а таксама пастаноўка п'ес на беларускай мове. Пры гэтым праўленне павятовага саюза адзначала, што за людзьмі, якія займаюцца распаўсюджваннем беларускай культуры, вядзецца пільны нагляд, а сама такая работа лічыцца контррэвалюцыйнай. Гэты ліст Наркамат асветы ССРБ пакінуў без адказу, але яго накіравалі ў Наркамат асветы РСФСР [8, с. 227].

Пачынаючы з верасня 1921 года інтэлігенцыя Віцебска спрабавала арганізаваць беларускую секцыю пры губернскім аддзеле народнай адукацыі. Але ініцыятыва выніку не мела. У пачатку мая 1922 года ў Віцебскую губерню для арганізацыі беларускай секцыі была камандзіравана інструктар Наркамата асветы РСФСР Шышова. 4 мая 1922 года гэта пытанне абмяркоўвалася на пасяджэнні калегіі губана. На думку Шышовай, секцыі належала займацца культурна-асветнай работай сярод беларусаў на беларускай мове, тым больш што ў будучым планавалася адкрыццё педтэхнікума і інстытута з выкладаннем на беларускай мове. Член калегіі Катовіч лічыў гэта нясвоечасовым у сувязі з адсутнасцю сродкаў. Старшыня губана С. Шэйдліна нагадала прысутным, што пытанне аб стварэнні беларускай секцыі неаднаразова абмяркоўвалася на пасяджэннях губкама РКП(б) і губнаца, але безвынікова, паколькі для гэтага няма школьных работнікаў і сродкаў. У выніку была зацверджана такая пастаnova: «Прымаючы пад увагу вельмі цяжкае матэрыяльнае становішча, ГубАНА прызнае арганізацыю беларускай секцыі цяпер нясвоечасовай» [13, арк. 14]. Дарэчы, у 1919–1923 гадах на тэрыторыі

Віцебскай губерні не было ніводнай школы, у якой выкладанне прадметаў вялося б на беларускай мове. У той жа час стваралася і пастаянна расла сетка навучальных устаноў для прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей – яўрэяў, палякаў і латышоў.

Такім чынам, беларуская культурна-асветная работа пасля вяртання Віцебскай губерні ў склад Савецкай Расіі амаль не вялася, нягледзячы на тое, што беларусы з’яўляліся тытульнай нацыяй у губерні. Пры губкаме РКП(б), губнацы і губана беларускія секцыі, у адрозненне ад яўрэйскай, польскай і латышскай, адсутнічалі.

Утварэнне СССР і XII з’езд РКП(б), які вызначыў нацыянальную палітыку, не паўплывалі на стаўленне кіраўніцтва Віцебскай губерні да беларускага пытання. Пачаўся пошук новых аргументаў супраць вяртання губерні ў склад Беларускай рэспублікі. Віцебскі губкам РКП(б) у 1923 годзе неаднаразова, пад націскам Цэнтра, абмяркоўваў нацыянальнае пытанне. Так, 17 ліпеня 1923 года на пасяджэнні пленума Віцебскага губкама РКП(б) быў заслуханы даклад старшыні камісіі па нацыянальным пытанні М. Шульмана. Ён звярнуў увагу прысутных на тое, што пастаноўка нацыянальнага пытання на XII з’ездзе РКП(б) была выклікана непаразумеаннямі паміж нацыянальнасцямі на Каўказе, а нацыянальныя меншасці губерняў РСФСР да гэтага не маюць дачынення.

Паводле слоў М. Шульмана, некаторых таварышаў з Цэнтра цікавіла, ці не з’яўляюцца беларусы прыгнечанай нацыяй у Віцебскай губерні і ці не варта яе далучыць да Беларускай рэспублікі. На яго думку, беларускае пытанне ў Віцебскай губерні гэта міф: «Нашы беларусы маюць толькі агульную назву з беларусамі Мінскай губерні, рэзка адрозніваючыся ад іх мовай. Беларускае мова да ўкраінскай і польскай блізкая, а гаворка сялян Віцебскай і Смаленскай губерняў значна бліжэйшая да велікарускай мовы. Увесці ва ўстановах нашай губерні беларускую мову значыла б увесці якраз той нацыянальны прыгнёт, супраць яко-

◀ А. Анохін

га змагаецца рэзалюцыя XII з’езда» [14, арк. 65].

Падчас абмеркавання даклада старшыня губвыканкама А. Анохін заявіў, што ў Віцебску беларускае пытанне вывучана слаба, але пры гэтым нацыянальная свядомасць і беларускае пытанне як з’ява існуюць: «Пры больш уважлівым абследаванні тэрыторыі губерні каля горада Мінска знойдзецца насельніцтва, якое безумоўна імкнецца да сваёй роднай мовы. Казаць, што нацыянальнай самасвядомасці няма, не даводзіцца» [14, арк. 57]. На думку начальніка Віцебскага аддзела Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення В. Даўбэ, «мова як віцебскіх, так і мінскіх беларусаў аднолькавая. Што большасць насельніцтва нашай губерні складаюць беларусы, сумняваюцца не даводзіцца, бо аб гэтым выразна сведчыць статыстыка» [14, арк. 57]. Прынятай па выніках пасяджэння пастановай было вырашана: па-першае, для больш дакладнага вывучэння і збору матэрыялаў па беларускім пытанні стварыць камісію ў складзе: Пайкіна, Шульмана, Ларыёнава, Валасевіча і Язурака; па-другое, работу камісіі завяршыць да 5 жніўня 1923 года, прадставіўшы ў губкам РКП(б) прапаны і матэрыялы.

10 жніўня на пазачарговым пасяджэнні губкама РКП(б) была заслухана дакладная запіска па беларускім пытанні,

падрыхтаваная гэтай камісіяй. Яна складалася з некалькіх раздзелаў. Першы, «Аб чым сведчаць лічбы», быў прысвечаны перапісам і іх вынікам. Так, паводле даных дэмаграфічнага перапісу 1920 года, беларусы складалі 56,95 % усяго насельніцтва губерні, а рускія – 32,58 %. Доля беларусаў была большая ўсюды, за выключэннем насельніцтва Веліжскага, Невельскага і Себежскага паветаў. У паселішчах гарадскога тыпу рускія складалі 29,09 %, беларусы – 17,75 %, у сельскіх – 33,20 % і 63,96 % адпаведна. Відавочна, што беларускае насельніцтва пераважала ў сельскай мясцовасці, а рускае – у гарадах і мястэчках.

Супастаўленне даных перапісаў 1897 і 1920 гадоў паказала змяншэнне колькасці беларускага насельніцтва губерні: у паселішчах гарадскога тыпу на 4 % (з 21,07 %), а ў паселішчах сельскага тыпу – на 19 % (з 82,41 %). Аднак аўтары дакладной запіскі лічылі паказчыкі падзення долі беларусаў паводле даных 1920 года перабольшанымі, маўляў, перапіс праводзілі пераважна школьныя работнікі, частка якіх была настроена нацыяналістычна. На наш погляд, гэты аргумент не вытрымлівае ніякай крытыкі. Па-першае, перапіс праводзілі не толькі школьныя работнікі; па-другое, губкам РКП(б) ніжэй у сваім дакладзе адзначаў, што нацыяналістычна настроеных настаўнікаў у губерні вельмі мала; па-трэцяе, колькасць беларусаў скарацілася, а не павялічылася (змяншэнне колькасці беларусаў сведчыць пра тое, што перапісчыкі наўмысна не запісвалі прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей у беларусаў, паколькі ў такім выпадку паказчыкі колькасці беларусаў выраслі б).

У раздзеле «Беларусы і беларускае пытанне» аўтары дакладной запіскі паведамяюць, як насельніцтва Віцебскай губерні ставілася да стварэння беларускіх школ, да ўвядзення беларускай мовы ў дзяржаўных установах і, нарэшце, што думалі людзі пра далучэнне да Беларускай рэспублікі. З прыведзеных у запіскі даных можна зрабіць выснову, што частка мясцовай інтэлігенцыі падтрымлівала ра-

шэнне аб магчымым далучэнні да ССРБ, але сяляне і рабочыя выступалі супраць.

Аўтары дакладной запіскі робяць наступнае заключэнне: «Беларусы складаюць у нашай губерні не большасць, а меншасць. Сярод іх нацыяналістычныя тэндэнцыі мала праяўляюцца, таму для далучэння да Беларусі ніякіх даных няма. Мы павінны ўзняць пытанне аб далучэнні да Беларусі тых памежных з ёй валасцей, дзе адбываецца прыцягненне да беларускай мовы і культуры». Але адначасова заяўляюць аб неабходнасці вывучаць патрэбы і запатрабаванні беларускага насельніцтва, пры наяўнасці жадання з боку сялян адкрываць школы з беларускай мовай выкладання або пераводзіць на яе ўжо існуючыя [15, арк. 110–113].

Новая хваля абмеркавання нацыянальнага пытання, а таксама адміністрацыйнай прыналежнасці Віцебскай губерні пачалася, калі стала зразумела, што ў хуткім часе ўсходнебеларускія тэрыторыі вернуцца ў склад Беларускай рэспублікі. 8 снежня 1923 года на пленуме Віцебскага губкама РКП(б) абмяркоўвалася рашэнне Палітбюро ЦК РКП(б) аб далучэнні Віцебскай губерні да ССРБ. (Варта зазначыць, што ў 1922–1924 гадах абрэвіатуры ССРБ і БССР ужываліся нараўне. Больш таго, на працягу 1922–1924 гадоў было выдадзена «Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Социалистической Советской Республики Белоруссии». І ў дакументах Палітбюро паралельна пішацца як ССРБ, так і БССР. Дарэчы, назва БССР была замацавана ў Канстытуцыі толькі ў 1925 годзе.) Мясцовыя бальшавікі выступілі супраць гэтага і палічылі неабходным згаданае пытанне перагледзець, паколькі «акт далучэння будзе з’яўляцца пэўным чынам прымусам». На іх думку, насельніцтва губерні страціла бытавыя беларускія рысы, а беларускую мову не ведае большасць, за выключэннем «адзіночак-старых» [8, с. 213–214].

24 снежня 1923 года старшыня губернскага Савета народнай гаспадаркі Гаршкоў на пасяджэнні бюро губкама РКП(б) распавёў прысутным, што на пасяджэнні камісіі ЦВК СССР па змянен-

ні межаў паміж ССРБ і РСФСР не ставілася пад сумненне рашэнне Палітбюро ЦК РКП(б) аб вяртанні Віцебскай губерні ў склад Беларускай рэспублікі, а толькі абмяркоўвалася яго практычнае правядзенне ў жыццё. Гэта значыць, усе паветы губерні, акрамя Веліжскага, Невельскага і Себежскага, далучаліся да ССРБ. Паколькі дадзеныя рашэнні былі прыняты ў Цэнтры і змяненню не падлягалі, губкам РКП(б) паставаў: «Пытанне аб далучэнні Віцебскай губерні да Беларусі правесці праз губернскі з'езд Саветаў у станоўчым сэнсе» [15, арк. 225].

25 снежня 1923 года Віцебскі губернскі з'езд Саветаў падтрымаў рашэнне аб далучэнні губерні да Беларускай рэспублікі. На ім было канстатавана, што большасць насельніцтва складаюць беларусы, і па сваім эканамічным і геаграфічным становішчы губерня імкнецца да Беларусі. Дэлегаты падтрымалі вяртанне ў склад ССРБ і выказалі ўпэўненасць у станоўчым успрыманні насельніцтвам такога рашэння. Як адзначалася ў рэзалюцыі з'езда, «далейшае эканамічнае развіццё губерні, з аднаго боку, і культурны поступ працоўнага насельніцтва – з другога, могуць быць забяспечаны толькі цеснай эканамічнай і палітычнай сувяззю беларускага насельніцтва Віцебшчыны з ССРБ» [8, с. 239–240].

Нягледзячы на тое, што партыйныя і савецкія органы Віцебскай губерні ў сваіх пастанавах падтрымалі рашэнне аб вяртанні ў склад ССРБ, іх кіраўнікі па-ранейшаму заставаліся праціўнікамі ўз'яднання з Беларуссю і праводзілі пастанову Палітбюро ЦК РКП(б) толькі ў парадку партыйнай дысцыпліны. Таму існуе шмат дакументальных пацвярджэнняў, у прыватнасці, выказванні членаў Віцебскага губкама. Так, падчас разгляду партыйнай справы А. Анохіна Э. Меднэ заявіў: «Мы ўсе былі супраць далучэння да Беларусі» [16, арк. 10 адв. – 11 адв.].

Падсумоўваючы выкладзеныя факты, можна зрабіць выснову, што адмоўнае стаўленне Віцебскіх губкама РКП(б) і губвыканкама да беларускага пытання і, у прыватнасці, да ўваходжання губерні

ў склад ССРБ на працягу 1919–1923 гадоў абумоўлівалася некалькімі прычынамі. Па-першае, прадстаўніцтва беларусаў у савецкіх і партыйных органах губерні было зусім нешматлікім. Кіруючыя пасады ў губкаме РКП(б) і губвыканкаме займалі выхадцы з расійскіх рэгіёнаў. Яны разглядалі беларускія землі як неад'емную частку РСФСР, а беларускае пытанне лічылі міфам.

Па-другое, партыйныя і савецкія работнікі асцерагаліся страціць свае пасады, паколькі разумелі, што падчас змянення адміністрацыйна-тэрытарыяльнай прыналежнасці Віцебскай губерні непазбежна рэарганізацыя. Па-трэцяе, уз'яднанне губерні з ССРБ азначала неабходнасць вывучэння беларускай мовы адказнымі работнікамі, а гэта таксама моцна турбавала многіх. Дарэчы, руская мова, нараўне з беларускай, яўрэйскай і польскай, была афіцыйнай мовай Беларускай рэспублікі.

Такім чынам, Віцебская губерня, за выключэннем Веліжскага, Невельскага і Себежскага паветаў, вярталася ў склад ССРБ. І калі падчас першага яе ўваходжання ў цэнтральных савецкіх і партыйных органах наконт гэтага меліся ваганні, то падчас другога ўваходжання іх не было. ▀

Э. Меднэ

Артыкул паступіў у рэдакцыю 03.04.2019 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Акуневіч, В.У. Да пытання аб ўваходжанні Віцебскай губерні ў склад БССР / В.У. Акуневіч // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: стан і перспектывы развіцця: матэрыялы II Усебеларус. канф. гісторыкаў, Мінск, 10–11 крас. 1997 г. / Беларус. асац. гісторыкаў; рэдкал.: М.П. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1999. – С. 167–169.
2. Як адстойвалі ўсходнія землі: [дакладная запіска У. Ігнатюскага; М. Скарэўскі. Беларускі рух у Віцебшчыне] / А. Гесь (прадмова і публ.) // Спадчына. – 1995. – № 6. – С. 37–54.
3. Хомич, С.Н. Территория и государственные границы Беларуси в XX веке: от незавершенной этнической самоидентификации и внешнеполитического произвола к современному status quo / С.Н. Хомич – Минск: Экономпресс, 2011. – 415 с.
4. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (далей – ДАВВ). – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 27.
5. ДАВВ. – Ф. 56. Воп. 1. Спр. 69.
6. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 24.
7. ДАВВ. – Ф. 10069-п. Воп. 1. Спр. 7.
8. Государственные границы Беларуси: сб. документов и материалов: в 2 т. – Т. 1: (март 1917 – ноябрь 1926) / сост.: В.Е. Снапковский [и др.]. – Минск: БГУ, 2012. – 495 с.
9. ДАВВ. – Ф. 1821. Воп. 1. Спр. 309.
10. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 4. Воп. 1. Спр. 27.
11. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 22.
12. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 76.
13. ДАВВ. – Ф. 246. Воп. 1. Спр. 67.
14. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 624.
15. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 629.
16. ДАВВ. – Ф. 10050-п. Воп. 1. Спр. 846.